

Frá ritstjóra

Það hefti af *Íslenska þjóðfélaginu* sem nú birtist augum lesenda er tileinkað Héðinsfjarðargöngum. Gerð ganganna er ein umfangsmesta samgönguframkvæmd á síðari tímum á Íslandi og hún hefur verið umdeild að sama skapi. Margir tjáðu skoðun sína í ræðu og riti og oftast ekki á ganrýninn hátt. Það er því fagnaðarefni að hópur félagsvísindafólks við Háskólann á Akureyri hafi ráðist í það mikla verk að fylgjast með áhrifum jarðgangagerðarinnar á samfélag í Ólafsfirði og á Siglufirði allt frá upphafi framkvæmda. Hér er um nýlundu að ræða hér á landi þar sem félagsfræðingar hafa lítið sem ekkert fengist við að greina samfélagsleg áhrif samgangna og það má einnig segja að það sé fátítt á heimsvísu.

Að þessu sinni birtast fimm greinar í tímaritinu. Þoróddur Bjarnason ritar yfirlitsgrein yfir rannsóknarverkefnið í grein sinni. Þar koma fram margvísleg jákvæð áhrif ganganna á nærliggjandi byggðarlög. Talsverð vinnusókn er nú milli Ólafsfjarðar og Siglufjarðar og mikill meirihluti íbúanna sækir verslun, þjónustu, viðburði eða félagsstarf milli kjarnanna. Efnahagslíf í Fjallabyggð hefur eflst og aukin ánægja er með vöruverð og fjölbreytni í verslun. Siglufjörður er orðinn hluti ferðamannasvæðis Eyjafjarðar og áfangastaður ferðamanna milli Akureyrar og höfuðborgarsvæðisins. Aukin ánægja er með menntunartækifæri en minni ánægja með löggæslu og aðgengi að heilbrigðisþjónustu. Rígur virðist ekki hafa aukist milli byggðakjarnanna þótt Ólafsfirðingar telji á sig hallað í opinberri starfsemi. Til skemmri tíma hefur fólki fjölgað á Siglufirði en ekki í Ólafsfirði. Yngri konum, börnum og erlendum ríkisborgurum hefur fjölgað og yngra fólk er tilbúnara til að búa áfram í Fjallabyggð.

Í grein Sonju Stellyar Gústafsdóttur og meðhöfunda er fjallað um viðhorf íbúa Fjallabyggðar til heilbrigðisþjónustu eftir tilkomu Héðinsfjarðarganga, niðurskurðar í kjölfar efnahagskreppunnar sem hófst 2008 og skipulagsbreytinga sem urðu í kjölfar ganganna. Notuð var blönduð aðferð með umbreytingarsniði. Minni ánægja var með aðgengi og fjölbreytileika heilbrigðisþjónustunnar árið 2012 eftir sameiningu og niðurskurð í heilbrigðisþjónustunni. Svarendur töldu góða heilsugæslu, góða umönnun aldraðra innan sveitafélagsins, eitthvert frelsi í vali á heilbrigðisþjónustu og áreiðanlega þjónustu í neyðartilvikum vera grundvallarskilyrði fyrir líf á dreifbýlu svæði. Niðurstöðurnar gefa vísbendingar um að bættar samgöngur hafi átt þátt í jákvæðri þróun í heilbrigðisþjónustu Fjallabyggðar og aukið jöfnuð og mannréttindi íbúanna en að niðurskurður ríkisins til heilbrigðismála hafi haft neikvæð áhrif á viðhorf þeirra.

Andrea Hjalmsdóttir og Atli Hafþórsson fjalla í grein sinni um áhrif Héðinsfjarðarganga á líf karla og kvenna í Fjallabyggð. Þar er byggt á niðurstöðum íbúakannana sem lagðar voru fyrir í sveitarfélaginu 2009 og 2012. Niðurstöður eru þær helstar að saman dregur með kynjunum því konur hafa aukið töluvert ferðatíma sinn með tilkomu ganganna. Ljóst má vera að þær miklu væntingar sem íbúar höfðu gert til breytinga á vinnumarkaði hafa ekki gengið eftir miðað við niðurstöður rannsóknarinnar en jákvæðar vísbendingar eru um jafnari verkaskiptingu á heimilum á milli kannana. Fyrstu vísbendingar um þróun samfélagsins í Fjallabyggð eftir opnun ganganna út frá kynjafræðilegu sjónarhorni gefa því ekki tilefni til að ætla að þau styrki í sessi hefðbundna verkaskiptingu kynjanna.

Viðfangsefni Edwards H. Huijbens er að skoða sjálfsmynd og ferðahegðun brottfluttra íbúa Fjallabyggðar. Hann leggur sérstaka áhersla á þá sem eiga frístundahús eða hafa aðgang

að ókeypiss gistingu. Tengsl þeirra við fyrrum heimabyggð sína er sett í samhengi við aðgengi að gistingu og stoðum rennt undir þá hugmynd að aðgengi að húsi eða ókeypiss gistingu viðhaldi og styrki tengsl við heimabyggð. Niðurstöður leiða í ljós að meirihluti svarenda telur sig vera Siglufirðinga eða Ólafsfirðinga og að flestir þeirra fluttu burt vegna náms og vinnu. Þeir sem áttu frístundahús eða gátu fengið ókeypis gistingu höfðu sterkari tengsl við Fjallabyggð og ferðuðust þangað oftar og dvöldu lengur í senn. Gerð Héðinsfjarðarganga mun ekki lokka fleiri til að flytja aftur til Fjallabyggðar. Viðhald og styrking tengsla við heima- byggð styrkir hins vegar ímynd byggðarinnar sem speglast í frekari uppbyggingu í ferða- þjónustu. Þannig er rætt í lok greinar hvernig ásókn fyrrum heimafólks í byggð sína þættast við ímynd Fjallabyggðar sem áfangastaðar ferðafólks og er mögulega birtingarmynd byggðar- innar sem íslensks unaðsjaðars.

Jón Þorvaldur Heiðarsson gerir umferðarspár og ferðamynstur að umfjöllunarefni. Í greininni ber hann saman umferðaspá frá árinu 2010 sem byggði á umferðarkönnun sem gerð var á norðanverðum Tröllaskaga og raunverulega umferð eftir opnun ganganna. Spáin tók ekki einungis til heildarumferðar heldur var spáð fyrir um breytingar á samskiptum milli einstakra bæja eftir að göngin voru opnuð. Sambærileg umferðarkönnun eftir göng sýndi fram á að þyngdarlíkan (e. *gravity model*) í sinni einföldustu mynd spáði vel fyrir um heildar- umferð um göngin. Þyngdarlíkanið eitt og sér gaf hins vegar ekki góða niðurstöðu um umferð milli einstakra bæja. Þar gaf skalað þyngdarlíkan gott mat á hlutdeild einstakra umferðar- strauma. Skalaða þyngdarlíkanið reyndist hins vegar ekki gott til að spá fyrir um heildar- umferð. Skölnunin byggðist á því að gert var ráð fyrir að hefðir í samskiptum héldu sér eftir opnun ganganna. Sem dæmi mældist meiri hefð fyrir samskiptum milli Siglufjarðar og Ólafsfjarðar fyrir göng heldur en þyngdarlíkan sagði til um. Í skalaða þyngdarlíkaninu var gert ráð fyrir að þessi samskipti myndu áfram vera meiri en líkanið gaf en það varð einmitt raunin.

Greinarnar sem birtast í *Íslenska þjóðfélaginu* að þessu sinni eru þörf áminning um það að íslenskir félagsfræðingar hafa brýnt erindi til að rannsaka og skilja breytingar í samfélaginu. Samgöngur eru þar engin undantekning. Umfangsmikil rannsóknarverkefni eins og það sem hér er kynnt, þar sem stuðst er við margar rannsóknaraðferðir og kenningar, með þátttöku fjölda fræðimanna af ólíkum fræðasviðum, ættu að vera öðru fræðafólki hvatning til frekari rannsókna á íslensku þjóðfélagi.

Ingi Rúnar Eðvarðsson